

RECENSION

Retten til basisindkomst – en demokratisk frigørelse, Erik Christensen, Karsten Lieberkind och Christian Ydesen (red.), Århus: NSU Press, 2007

En bas för frigörelse och demokrati

Den här boken är imponerande på olika sätt. Det första är mångsidigheten beträffande författarna. En anger att han »står till rådhighet som lärare, vissångare och kreativ konsulent»; en folkpensionär – »på överförelindkomst en stor del av livet»; en har funnit ro i att vara »hjemmememor»; en arbetar med »folkbildning inom grundskolan och på ett fångelse»; en är aktivist, resande och mångsysslare; en initiativtagare till nätverket VMEK (Varje Människa en Konstnär) och ISIX (Institutet för Sociala Innovationer i X-län); en är indisk filolog; en före detta borgmästare Köpenhamns kommun och »i det hele taget allestedsnærværende»; en är civilingenjör i teknisk fysik; en direktör för LEGO-gruppen; en är svart-grön mångsysslare som bor i skogen utanför Stockholm. Vi hittar också mer väntade skribenter: doktorander, lektorer och professorer.

Det som förenar författarna är att de deltagit Nordiska Sommaruniversitetets studiekrets »Konkreta samhällsutopier och medborgarlön», som verkade under åren 2003–2006. Antologin är ett resultat av arbetet inom kretsen.

Imponerande är också mångsidigheten beträffande infallsvinklarna. Här finns personligt skrivna livshistorier, en idéhistorisk utredning av begreppen, förslagen och experimenten samt visionära försvar för radikala förändringar av makten och arbetet. Boken flödar av liberala, socialistiska, feministiska, ekologiska, socialre-

publikanska och global-emancipatoriska pläderingar för en full medborgarlön. Dessutom ingår avancerade rättfärdighetsteoretiska diskussioner i Rawls och Van Parijs efterföljd; samt några mer eller mindre uppfinningsrika finansieringsförslag.

Trots detta är boken inget mischmasch utan ett nog så genomtänkt manifest för en ideologiskt bred ensaksrörelse. Man kan befinna sig i många olika livssituationer, ha olika visioner av det goda samhället eller verka inom olika politiska rörelser och ändå stöda rätten till en grundinkomst, som inte är beroende av ens ställning på arbetsmarknaden, ens familjeförhållanden, ens val av levnadssätt eller ens övriga inkomster.

Vart och ett av de 22 bidragen tillför nya aspekter, som är värda att diskutera. Jag skall emellertid nöja mig med att kommentera tre infallsvinklar:

- basinkomsten i ett globalt perspektiv,
- basinkomst och reciprocitet,
- basinkomst och andelssamhället.

Två av bidragen behandlar basinkomsten som ett universellt frigörelseprojekt. Ellen Brun använder sig av Marx för att framhäva en ovillkorlig grundtrygghets frigörande potential. Christian Ydesen presenterar Hardts och Negris samtidsanalys och deras grundbegrepp »imperiet» och »mängden». Han jämför deras specifika argumentation med de vanligaste sätten att motivera en universell medborgarlön.

Både Brun och Ydesen har som målsättning att befria det mänskliga arbetet från yttre tvång, att upphäva lönarbetet och att återerövra kontrollen över våra existensbetingelser. Enligt Brun är den be-

friade tiden »den samhälleliga rikedomens sanna måttstock»; enligt Ydesen skulle en medborgarlön garantera att det inte längre vore möjligt att likrikta människorna genom »tidens transcendens». För Brun framstår »de fritt förenade producenterna» och för Ydesen »mängdens demokratiska suveränitet» som de adekvata formerna för mänsklig utveckling. Endast på det sättet kan vi frigöra oss från ackumulationens diktat och den konsumistiska föreställningen om omätliga mänskliga behov. Endast så kan vi tillfredsställa de grundläggande behovet oberoende av »imperiets» tvångsmakt.

I båda texterna ses en kollektivt garanterad universell grundtrygghet som ett villkor för frigörelse, solidaritet och kreativ förändring. Men argumenteringen rör sig på en filosofisk och visionär nivå, utan att försöka besvara ens rätt grundläggande frågor. Hur ser det kollektiv ut som skall administrera basinkomsten? Hur garantera att solidariteten upprätthålls i ett samhälle bestående av ekonomiskt självständiga individer och grupper? Om medborgarlönen ges i form av pengar, kan det inte leda till en förstärkning av genomkapitaliseringen av världen? Medan Bruns i övrigt fina bidrag inte berör sådana frågor, nöjer sig Ydesen med att betrakta dem inom ramen för Hardts och Negris rätt bisarra samhällsfilosofi. I det perspektivet förlorar de vanliga argumenten för och emot en medborgarinkomst sin relevans.

Varken Brun eller Ydesen relaterar sina tankar till Robert van der Veens och Philippe Van Parijs klassiska essä »En kapitalistisk väg till kommunismen». En översatt version av denna medryckande text hade förresten passat väl in i antologin.

Också Erik Christensens och Marc D. Davidsons bidrag är skrivna ur ett globalt perspektiv, men de fokuserar inte på frigörelse utan på ekologisk hållbarhet och reduktion av fattigdomen i världen. De

vill ge alla rätt till en viss del av det ekologiska utrymmet. Detta kunde låta sig göras genom att införa globala miljöskatter för att finansiera en global medborgarinkomst. Christensen vill att ett globalt ekologiskt rättfärdighetsperspektiv skall utgöra den överordnade förståelseramen när vi diskuterar olika basinkomstidéer. Liksom många andra tankar i samband med medborgarinkomstdebatten är detta ett synnerligen radikalt krav, som skulle förskjuta diskussionen i riktning mot att begränsa de högsta inkomsterna snarare än att höja de lägsta i de rika länderna.

Den viktigaste invändningen mot rätten till en ovillkorlig basinkomst är att den inte motsvaras av någon skyldighet gentemot samhället. Ofta framställs den som väljer att leva på grundinkomsten som en parasit i förhållande till dem som arbetar och betalar skatt. Några texter behandlar den här problematiken. Sören Flinch Midtgaard diskuterar den i ljuset av John Rawls rättviseteori och Ronald Dworkins missundsamhetstest för om externa resurser är rättvist fördelade eller inte. Karsten Lieberkinds bidrag är en grundlig genomgång av Philippe Van Parijs argumentering för en så hög obetingad basinkomst som möjligt. Är det rätt att den surfingrälsta Lazy skall kunna leva utan att bidra med något slags arbete, samtidigt som den arbetstokiga Crazy anstränger sig för att förtjäna så mycket som möjligt och därigenom också bekostar Lazys medborgarlön?

Det framgår av båda bidragen att basinkomstanhängarna inte står starkt i en diskussion som präglas av reciprocitets- och solidaritetsargument. I den egalitär-liberala tradition som Rawls, Dworkin och Van Parijs företräder står det klart att Lazys beslut att ägna sig åt att surfa i stället för att arbeta inskränker på Crazy's möjligheter att realisera sitt livsprojekt. Detta innebär att de som väljer en icke-produktiv livsstil inte kan kräva en lika

jan otto andersson, »retten til basisindkomst»

stor andel av de externa resurserna (t.ex. jorden eller det teknologiska arvet) eller av deras avkastning i form av en basinkomst.

Trots att Van Parijs vägande argumentering för en reell frihet för alla, tryggad genom en så hög universell basinkomst som möjligt, inte verkar vara helt vattentät, förefaller den att hålla beträffande en mindre ambitiös grundinkomst. Även i ett renodlat vänster-libertarianskt perspektiv borde basinkomsten kombineras med andra typer av inkomstöverföringar.

Simon Birnbaums artikel om social republikanism och andelssamhället, »stake holder society», är det kanske mest vägande bidraget. I den amerikanska traditionen finns en stark tro på en demokrati där var och en har en egendomsandel att falla tillbaka på. En sådan socialrepublikanism förfäktades av bl.a. Thomas Paine, som ansåg att alla hade rätt till jord eller åtminstone till sin andel av jordens avkastning. Birnbaum behandlar olika innovativa förslag som knyter an till Rawls rättvisideal. Till dessa hör givetvis tanken om en ovillkorlig medborgarinkomst, men också förslag om ett grundkapital, som var och en skulle ha rätt till när den blir vuxen.

När Birnbaum diskuterar de olika förslagen frågar han sig för det första hur de är relaterade till arbetsmarknaden. Är de avsedda att underlätta anställning, omställning och ekonomiskt entreprenörskap eller är de inriktade på »dekommodifiering», det vill säga att minska individernas beroende av förvärvsarbete så att de kan realisera sina livsprojekt utan att behöva sälja sin arbetskraft och så att en maktförskjutning i förhållande till andra individer och institutioner blir verklig. För det andra frågar han sig om avsikten är att möjliggöra självförsörjning på basen av ett tillräckligt eget kapital eller om försörjningen skall tryggas genom en omfördelning via skatte- och bidrags-

systemet.

En villkorlös, livslång grundinkomst à la Van Parijs förutsätter en betydande inkomstomfördelning och syftar till att dekommodifiera arbetskraften. Man kan också tänka sig olika villkor för en grundinkomst som innebär att utbudet av arbetskraft ökar eller att tidigare oavlönat arbete jämställs med normalt lönarbete. Ett intressant sådant förslag är Tony Atkinsons livslånga deltagarinkomst, som spontant får ett starkt stöd i opinionsundersökningar. Var och en som bidrar med någon för samhället acceptabel verksamhet borde ha rätt till en grundinkomst.

Ett förslag som ger den enskilde ännu större oberoende är att förse var och en med ett betydande grundkapital. I boken *The Stakeholder Society* (Yale: Yale University Press, 1999) pläderade Bruce Ackerman och Anne Alstott för ett stort grundkapital i stället för en löpande grundinkomst. De vill underlätta för alla att i den viktiga övergångsfasen till vuxenlivet kunna välja inriktning. Förslaget har fått genklang i USA och passar bättre in i den amerikanska politiska debatten än en ovillkorlig grundinkomst. En grundkapitalmodell kan göras mer eller mindre dekommodifierande, men normalt är en sådan inriktad på att förbättra individernas chanser i förvärvslivet. Det är en mycket relevant frågeställning om det är bättre att ge ett betydande grundkapital i samband med den kritiska övergången till vuxenlivet eller att ge ett belopp varje månad, som för de flesta skulle innebära en förstärkning av hushållskassan.

Birnbaum för en intressant diskussion om förhållandet mellan välfärdsstaten och andelssamhället. En viktig fråga är hur långt staten skall hålla sig neutral till olika livsval, det vill säga hur strikt man tolkar det liberala kravet på att människorna skall ha frihet att göra vadhelst de vill och att resursrättigheterna därför bör vara så villkorlösa som möjligt. Birnbaum

diskuterar utgående från ett exempel där många kvinnor väljer en underordnad ställning, vilket ytterligare skulle befästa de rådande könshierarkierna. Jag tycker att exemplet visar att det är problematiskt att diskutera rätten till en grundinkomst utan att ta hänsyn till andra institutioner och traditioner i samhället.

En basinkomst – isynnerhet om den är tillräckligt hög – kommer i varje samhälle att påverka så gott som allt: arbetslivet, familjen, medborgarskapet, levnadssätten och maktförhållandena. Risken finns därför att man ser den som en universalmedicin som kan bota ett stort antal allvarliga åkommor, eller omvänt, att man ser den som ett samhällsupplösande hot. De långsiktiga verkningarna är emellertid beroende både av reformens konkreta utformning och av samhällets värderingar och övriga institutioner. Det är därför allt annat än lätt att generellt uttala sig om grundinkomstens positiva och negativa effekter.

Vi behöver två typer av diskussioner. En visionär diskussion om just konkreta samhällsutopier är ägnad att göra oss mer medvetna om vår syn på människorna och samhället och på våra egna värderingar. En jordnära dagspolitisk diskussion om konkreta reformförslag ur ett medborgarinkomstperspektiv är också nödvändig. I den mån vi har en relativt klar vision av hur vi skulle vilja förbättra samhället med en medborgarinkomst kan vi delta i den pågående dragkampen om hur arbetsmarknaden och välfärdsstaten skall vidareutvecklas. Genom sin mångsidighet är Retten til basisinkomst ett välkommet bidrag till båda dessa diskussioner.

Jan Otto Andersson